

TÜRK ASKERİ TERMINOLOJİSİNDE “ÇERİG” SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE NOTLAR*

Ömer Anıl DÜŞMEZ

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye
omeranildusmez@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-8581-9979

Makale Geliş Tarihi: 12/04/2023

Makale Kabul Tarihi: 16/058/2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Düşmez, Ö. A. (2023). Türk askerî terminolojisinde “çerig” sözcüğü üzerine notlar. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(51), 20-32.

Öz

Her milletin kültüründe üstün tutulmuş kavramların olduğu bilinmektedir. Savaşçılık, yiğitlik, askerlik gibi kavramlar, Türk kültüründe ve dolayısıyla da Türklerin kavram dünyalarında yüceltilmiş olan kavramlardandır.

Makale, Türk dilinde askerlik kavramını ifade eden sözcüklerden biri olan çerig sözcüğü hakkındadır. Çalışmamızda öncelikle Türk kültüründe askerliğin yeri ve önemi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilendirmeden sonra, çerig sözcüğünün tanımı ve köken bilgisi hakkındaki görüşlere yer verilmiştir. Bu adımlardan sonra, makalede çerig sözcüğünün tarihsel serüvenine değinilmiştir. Bu serüven, konunun daha sistematik biçimde incelenebilmesi için iki alt başlıkta ele alınmıştır. Anılan bu başlıklarda, sözcüğün Türk dillerindeki ve diğer dillerdeki görünüşleri hakkında bilgi verilmiştir. Makaleye konu olan sözcükteki morfolojik ve varsa semantik değişimlere değinilmiştir. Dillerin etkileşimlerini gösteren en önemli verilerden biri olma niteliği taşıyan verinti sözcüklerden birinin de çerig sözcüğü olduğu gösterilmiştir. Mevcut durumun tespiti, konularla ilgili iki tablo ile de görselleştirilmiştir. Bu yöntemle, veriler arasında daha kolay kıyaslama yapılması amaçlanmıştır. Çalışma sırasında dikkat çeken özellikler, sonuç bölümünde ayrıca ele alınmıştır. Bahsedilen özelliklerden biri, çerig sözcüğünün metonimi örneği olmasıdır. Sözcüğün tarihsel süreçte uğradığı anlam değişimleri değerlendirilmiş ve metonimi olarak değerlendirilmesini gerektiren özelliklerinin altı çizilmiştir.

Çalışmada, Türk kültürünün temel unsurlarından askerlik kavramının ifade şekillerinden biri olan çerig sözcüğünün tarihsel seyriyle ilgili çeşitli bilgiler verilmiştir ve bu sözcük hakkında birtakım saptamalarda bulunulmuştur. Bu sayede, çerig sözcüğünün Türk kültür tarihindeki yeri belirginleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: askerlik, çerig, metonimi, kültür, etkileşim

* Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

NOTES ON THE "ÇERIG" WORD IN TURKISH MILITARY TERMINOLOGY

Abstract

It is known that there are concepts that are held superior in the culture of every nation. Concepts such as warriorship, valor and military service are among the concepts that have been glorified in Turkish culture and therefore in the conceptual worlds of Turks.

Our article is about the word çerig which is one of the words that expresses the concept of military service in Turkish language. In our study, first of all, information was given about the place and importance of military service in Turkish culture. After this information, opinions on the definition and origin information of the word çerig were included. After these steps, the historical adventure of the word çerig was mentioned in our article. This adventure has been discussed under two sub-headings in order to examine the subject more systematically. In these headings, information is given about the appearance of the word in Turkic languages and other languages. Morphological and semantic changes, if any, in the word subject to the article are mentioned. It has been shown that one of the most important data showing the interactions of languages is one of the words of data, the word çerig. The determination of the current situation is visualized with two tables related to the issues. With this method, it is aimed to make easier comparisons between the data. The features that attracted attention during the study are also discussed separately in the conclusion section. One of the features mentioned is that the word cherg is an example of metonymy. The changes in the meaning of the word in the historical process were evaluated and its features that require it to be considered as an example of metonymy were underlined.

In our study, various information about the historical process of the word çerig, which is one of the expressions of the concept of military service, which is one of the basic elements of Turkish culture, was given and some determinations were made about this word. In this way, the place of the word çerig in Turkish cultural history has been clarified.

Keywords: military service, çerig, metonymy, culture, interaction.

Giriş

Türk kültüründe askerlik, geçmişten günümüze kadar her zaman önemli ve değerli olmuştur. Vatan, cesaret, kahramanlık, namus gibi kavramlarla iç içe geçmiş olan bu kavram, Türk kültürünü şekillendiren ana unsurlardan biridir. “Türk kültürüne baktığımızda Türklerin yaşam şeklinde bozkır hayat şartlarının etkisiyle askerî gücün önemli olduğu, Türklerin gittikleri yerleri yurt edinebilmek ve hâlihazırdaki yurtlarını korumak için savaşmak zorunda kaldıkları bir gerçektir” (Çetin, 2018, s. 164). “Türk kültüründe halk hukukunun temelini oluşturan Türk töresinde askerliğin yeri büyüktür. Askerlik bireylerin hem vatana, millete hem de Tanrı’ya borçlarını ödemelerinin bir aracı olarak görülmektedir” (Çetin, 2018, s. 173). Bilindiği gibi, “eski Türklerde ordu, toplumun diğer kesimlerinden ayrı düşünülemeyecek bir kurumdur. Tarihe sahne olan pek çok savaşta millet tek vücut halinde savaşır, düşmanı def eder, ardından günlük hayatına döner” (Sarıca, 2008, s. 88). Güney, her zaman savaşa hazır bulunmak zorunluluğu olduğundan her Türk’ün savaşçı olduğunu ve bu nedenle askerliğin Türk milletinin gözünde bir meslek değil her insanın bünyesinde bulundurması gereken özellik olduğunu bildirmekte ve Türk ordusunu diğerlerinden ayıran en büyük özelliğinin devamlı ve ücretsiz olması olduğunu eklemektedir (2002, s. 55). Berber, bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

Türk tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan Türk ordusunun zamanla doğru orantılı olarak sürekli gelişim kaydettiği görülmektedir. Köklü bir devlet geleneğine sahip olan Türkler için ordu da aynı oranda köklü ve kendini geliştiren bir yapı içerisinde. Bu bağlamda tarih boyunca pek çok devlet kuran Türkler için ordu düzeni son derece

önemlidir. Çünkü tarih boyunca kurulan bu devletlerin güvenlikleri ancak güçlü bir ordu düzeni ile sağlanabilmiştir.

Bozkır kültürünün bir neticesi olarak, doğan her Türk, çocukluğundan başlamak üzere bir çeşit askerî eğitime tabi tutulur, hatta adını bile elde ettiği bir başarı ya da kahramanlığı ile kazanırdı. Çocukluğundan beri eğitime tabi tutulan Türkler, savaşçı özellikleri ile elde ettikleri yeteneği sürekli canlı tutmak suretiyle, hazır asker gibi işlev görürlerdi. Konar-göçer bozkır kültürünün çok büyük payı olan bu durum, Türklerin ordu-millet olarak adlandırılmalarına sebep olmuştur. Bu sebeple de Türk kültüründe askerlik oldukça kutsal bir görev olarak düşünülmektedir (2010, s. 892-893).

Berber, Türk ordu teşkilatı hakkındaki ilk verileri edindiğimiz MÖ. 3. Yüzyıldan sonraki dönemlere ait olan, başta Çin kaynakları olmak üzere gerek Kök Türk yazıtları ve gerekse diğer kaynaklar incelendiğinde, Türk ordu teşkilatı yapılanmasının sürekli gelişim gösterdiğini ve söz konusu gelişime paralel olarak kullanılan kavramların da kimi zaman ihtiyaca göre arttığını, kimi zaman da değişikliğe uğradığını bildirmektedir (2010, s. 893). Bu çalışmaya konu olan *çerig* sözcüğü de Türk askerî terminolojisinde yeri olan ve zaman içinde anlamsal ve biçimsel olarak değişime uğrayan sözcüklerden biridir. *Çerig* sözcüğünün zaman içinde temel anlamından çok uzaklaşmadan farklı anlamlar ve farklı biçimler kazandığı görülmüştür. Bu makalede *çerig*'in tanımı, etimolojisi ile tarihsel süreçteki değişimi ve gelişimi ele alınarak bir metonimi örneği haline gelmesi üzerinde durulmuştur.

Yöntem

Bu çalışmada, *çerig* sözcüğünün tanımı ve etimolojisi hakkındaki görüşlerin üzerinde durulduktan sonra Türkçenin tarihsel sürecinde bu sözcüğün biçim ve anlam yönünden görünüşleri ele alınmıştır. Bu adımlar atılırken Türkçenin en eski yazılı belgelerinden başlanarak günümüze doğru en temel metinler ve sözlükler incelenmiştir. *Çerig* sözcüğünün dönemlere göre biçimsel ve anlamsal açıdan geçirdiği değişimler belirlenmiştir. Elde edilen veriler, ilgili başlıkların altında tablo ile görselleştirilmiştir. *Çerig* sözcüğünün metonimi örneği olarak değerlendirilmesini gerektiren veriler tartışma bölümünde ele alınarak sözcüğün sadece askerî terminolojiye ait bir sözcük olmadığı, kavram karşılığının zengin olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Çerig Sözcüğünün Tanımı ve Etimolojisi Hakkında

Bu çalışmanın temelinde yer alan *çerig* sözcüğünün tanımlanması ve köken bilgisel açıklaması açısından farklı görüşler mevcut olmakla birlikte araştırmacıların genel olarak “asker, ordu” tanımlamasında ortak paydada buluştukları görülmektedir.

Clauson, ilk kez Eski Uygur Türkçesinde görüldüğünü bildirdiği *çerig* sözcüğü için “savaş için hazırlanan asker” tanımını vermektedir ve “ordu” anlamına gelen *sü* kelimesinin kullanımdan düşmesi nedeniyle *çerig*'in zaman içinde “ordu” anlamı kazandığını da açıklamasına ekleyerek bu sözcüğün ufak ses farklılıklarıyla görülebildiğini; ama bazı Türk lehçelerinde kullanılmadığını belirtmektedir (1972, s. 428-429).

Doerfer, *çerik* “asker” açıklamasını yaptıktan sonra sözcüğü *sü* ile de ilişkilendirilerek detaylı bilgiler vermektedir (1967, s. 65-70).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te *çerig* için şu açıklama yapılmıştır: *Çerig*: Savaş düzenindeki saf, sıra. Atasözü: *alp çerigde bilge torigde*. Anlamı şudur: *Yiğit, savaşın şiddetlendiği günde denenir, bilge kişi ise mecliste denenir*. Ayrıca madde başı olan bir *çerig* sözcüğü daha vardır. O da “Oğuzcada her şeyin karşı tarafı ve her şeyin zamanı.” olarak tanımlanmıştır (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2014, s. 167). Eserde, sözcüğün kökü olarak düşünülen *çer* sözcüğü için de iki ayrı tanım verilmiştir: “1. Oğuzcada vakit. 2. Oğuzcada bir şeyin karşı tarafı.” Burada verilen ikinci tanım dikkat çekmektedir. Kâşgarlı Mahmud, ikinci tanımdan sonra bir örnek vererek *çerig*

sözcüğünün kökenini belirtmiştir: *anıñ evi bu çerlikde (Onun evi bu şeyin karşısındadır)*. Buradan *çerig*, savaştan iki tarafa verilen addır. Çünkü onlar, karşı karşıyadırlar” (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2014, s. 141). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te çergeşti* madde başı için *ekki sü çergeşti (Savaşta iki saf karşı karşıya geldi)* örneği verilmiştir (Erdi ve Yurtsever, 2005, s. 227-228).

Eren'e göre, sözcüğün ilk bakışta *çer-* “savaş-” kökünden geldiği kolaylıkla kestirilebilir; ama *çer-* kökünün çok dar alanda kalmış olması düşündürücüdür. Orta Türkçede “savaşta karşılıklı duran saflar” anlamında kullanılan *çer'*den gelmesi ise düşünülemez. Ayrıca Eren, bu sözcüğün kökeniyle ilgili Sanskrit ve Soğd dillerinden alındığı, Hintçeden geçtiği veya Korece ile ilişkilendirildiği gibi görüşlerin var olduğunu da bildirmektedir (1999, s. 86-87).

Türkçe Sözlük, *çeri* sözcüğü için “asker” açıklamasını vermiştir. Ayrıca bu sözcük, *çeribaşı* ve *yeniçeri* maddeleriyle ilişkili olduğu için bu maddelere yönlendirme yapılmıştır. *Çeribaşı* için “1. Alay beyi. 2. Çingene topluluklarının başı.” açıklaması yapılmıştır (2005, s. 417). *Yeniçeri* sözcüğü ise Türkçe Sözlük'te şöyle açıklanmıştır: “1. Orhan Gazi tarafından ‘Yeniçeri Ocağı’ adıyla 1362’de kurulan, II. Mahmut zamanında 1826’da Nizamıcedit adındaki asker ocağının kurulmasıyla ortadan kaldırılan, Osmanlı İmparatorluğu’nun piyade asker sınıfı. 2. Bu asker sınıfından olan er” (2005, s. 2165).

Pakalın, *çeri* sözcüğü için “Asker, bir sürü halk, takım manalarına gelen bir tabirdir.” açıklamasını yapmaktadır ve Kemal Paşazade’den şu örneği vermektedir: *Kan revan oldu tutuştu kirpiğimin safları/ Gam çerisi heybet aldı bu savaşımдан benim*. Ayrıca Pakalın’ın bu çalışmasında *çeribaşı* ve *çeri sürücüler* sözcükleri de madde başı yapılarak açıklanmıştır. *Çeribaşı* sözcüğünün Lehçe-i Osmanî’de “salâr, serçeşme, başbuğ, çingeneler sergerdesi” olarak tanımlandığı bildirildikten sonra bu sözcük, askerlikle ilgili anlamıyla detaylı biçimde açıklanmıştır. Bu açıklamanın ardından, son zamanlarda çingenelerin muhtarına verilen ad olduğu da belirtilmiştir. *Çeri sürücüsü* ise “sipahilerin küçük zabitlerinden birinin adı” biçiminde tanımlanmıştır (1971, s. 353-354)

Demiray, *çeri* için “asker” tanımını vermiştir. *Çeribaşı* sözcüğünü ise “1. Sancaklarda tımarlı sipahilerin amiri, alay beyi. 2. Çingenelerin ileri gelenleri.” biçiminde açıklamıştır (1994, s. 168).

Tovan, *çeri* için “cünt, asker”; *çeribaşı* için ise “çingenelerin muhtarı” tanımlamalarını yapmıştır (2004, s. 117).

Dil Derneğinin hazırladığı Türkçe Sözlük’e bakıldığında *çeri* sözcüğünün “asker”, *çeribaşı* sözcüğünün de “1. Alay beyi. 2. Çingene topluluklarının başı.” olarak tanımlandığı görülmektedir (2005, s. 390).

Püsküllüoğlu, *çeri* sözcüğünü “asker” olarak açıklarken *Çeribaşı* sözcüğü için de iki anlam vermiştir: “(Çingenelerde) Obanın başı. 2. Osmanlı döneminde alay komutanı, alay beyi” (2008, s. 425).

Tietze, *çeri* sözcüğünü “ordu, askerler” olarak tanımladıktan sonra, okuyucuyu diğer kaynaklara yönlendirmiştir. Ayrıca *çerikçi* sözcüğünü de madde başı yaparak “asker” olarak açıklamıştır (2016, s. 193-194).

T. Gülensoy, *çeri*’yi “asker, çeri” olarak tanımladıktan sonra, Eski Türkçede *çerig* “asker, ordu” anlamında olduğunu söylemiştir ve *Altun Yaruk, Dîvânu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig* adlı eserlerde geçtiğini eklemiştir. Sözcüğün köküyle ilgili ise kesin olmamakla birlikte bir görüş belirtmiştir: Talat Tekin’e göre sözcüğün *çêrig biçiminde uzun ünlülü olmasından yola çıkarak < ? *çêr- savaşmak + -ig açılımını yapmıştır (2007, s. 232-233).

Çerig Sözcüğünün Tarihsel Yolculuğu

Çerig Sözcüğünün Türkçedeki Görünümleri

Çerig, Moğolistan'daki eski Türk yazıtlarında "asker, ordu" anlamında kullanılan bir sözcüktür (Ölmez, 2013, s.347). Caferoğlu'nun bildirdiğine göre, Eski Uygur Türkçesinde *çerig* biçimi vardır ve "asker, çeri, ordu" anlamına gelmektedir; ayrıca Altun Yaruk'ta *çerik* biçimi de görülmektedir (1993, s. 40). Eraslan da Eski Uygur Türkçesindeki *çerig* için "asker, ordu" tanımını vermiş ve *çerigke teg-* "askere git-" için de alt madde oluşturmuştur (2012, s. 565). Gabain ise *çerig* için sadece "ordu" tanımını vermiştir (2007, s. 271).

Karahanlı Türkçesi döneminde de *çerig* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Üşenmez, 2010, s. 76). *Dîvânu Lugâti't-Türk'*te verilen şu dördlükler de *çerig* ve *çergeş-* sözcüklerinin kullanımını göstermesi bakımından ilgi çekicidir:

kelse apañ terkenim
etilge met törkünim
yadılmağay terkinim
emdi çerig çergeşür

Eğer hakanım gelirse aşiretim düzelir, aşiretimin evleri de yıkılmaz, şimdi savaş safları düzülüyor, hemen bana yetişsin (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2014, s. 191).

küçi teñi tokıştı
oguş konum okuştı
çerig tapa yakıştı
bizke kelip oç öter

Gücü yettiğinde savaştı, aşiret birbirini çağırdı, savaşa çok yaklaştılar, öçlerini almak için üzerimize çullandılar (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2014, s. 262).

İlk dördlükte, sözlükte verilen "savaş düzenindeki saf, sıra" anlamı görülürken, ikinci dördlükte *çerig*'in "savaş" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de *çerig* sözcüğünün geçtiği bazı beyitler şunlardır:

ayu bir manga sen kayusu tarar
çerigin söküp ol yağısın tarar (2268).

yüreksiz kişiler çerig artatur
çerig artasa er erig artatur. (2284).

öküş sü çerig erse başsız bolur
bu başsız çerig sü yüreksiz bolur (2333) (Arat, 1947).

Bu çalışmada incelenen *çerig* sözcüğü, Kıpçak Türkçesinde *çeri* biçiminde görülmektedir ve "asker, ordu" anlamına gelmektedir. Ayrıca bu dönemde *çerig*, *çeyri*, *şeri*, *şerü* biçimleri de kullanılmıştır. *Çeri* sözcüğü aynı zamanda, "ordu komutanı" anlamına gelen ve *şerübaşı* olarak da görülebilen *çeribaşı* birleşik isminde de görülmektedir (Karaatlı vd., 2003, s. 48). Ayrıca, -g > -v (-w) değişimi ile *çerüv* biçiminde de görülebilmektedir. Bu kullanım için Giray Han tarafından Leh Kralı III. Zigmunt'a yazılan Şubat 1592 tarihli bitikte geçen şu ifadeyi örnek verebiliriz: "...yardım için tatar *çerüvin* tiler..." (Arpacı, 2015, s. 105).

Sözcük, Memlûk Kıpçakçasında *çeri* ve *çerik* biçiminde görülmektedir ve “asker” anlamını taşımaktadır (Caferoğlu, 1931, s. 28).

Codex Cumanicus’ta *çeribaşı* birleşik isminde “komutan” anlamıyla karşımıza çıkan sözcük, *çeyri* ve *çeri* biçimlerinde “asker” anlamında da görülmektedir (Argunşah ve Güner, 2015, s. 456).

Niyâzi’nin hazırladığı Çağatay Türkçesine ait sözlükte *çerig* sözcüğü *çerik* biçiminde görülmektedir ve “asker” anlamına gelmektedir (Kaçalın, 2011, s. 923). Aynı döneme ait bir başka çalışma olan *Kelür-nâme*’de “asker” anlamının yanında “ordu” anlamının olduğu da belirtilmiştir (Kara, 2011, s. 322). *Abuşka*’da ise *çirik* biçimi verilmiştir ve “kâf-i Arabi ile leşker demektir” açıklaması yapılmıştır (Eren, 1970, s. 235). Şeyh Süleyman Efendi’nin hazırladığı *Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmanî*’de de benzer biçimde “asker, leşker, koşun” anlamları *çerig/çerik* için verilmiştir (2003, s. 161). Sözcük, Şecere-yi Terâkime’de *çerik* biçimindedir ve “asker, ordu” anlamı taşımaktadır (Ölmez, 2020, s. 360).

Tekin, 15. yüzyıldan itibaren bazı yazarların bilinçli olarak 13. ve 14. yüzyıla ait olayları anlatırken ordulardan veya askerlerden bahsetmek gerektiğinde Konya ve diğer bağlı merkezlere bağlı ordular için kullandıkları ifadelerden birinin *çeri* olduğunu bildirmektedir (2001, s. 161).

Yudahin’in bildirdiğine göre, *çerig* sözcüğünün Kırgızcada *çerik* biçimi ve aynı kökten gelen *çerüü* biçimi vardır ve “asker, er, başlıca Çin askerî muharibi” anlamına gelmektedir. Diğer görüşlerden farklı olarak Yudahin, bu sözcüğün Farsça olduğunu söylemiştir. Yudahin’in sözlüğünün çevirmeni Taymaz, dipnotta şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Aslında saff-ı harp demek olan ve ordu manasına da kullanılan *çerik* ve *çerüü* sözleri, müellifin işaret ettiği gibi Farsça olmayıp halis Türkçe kelimelerdir” (1945, s. 262). Ayrıca, sözcüğün Kırgızcada *çerikçi* sözcüğünün de *çerik* ile eş anlamı taşıdığı da söylenmiştir. Aksu ve Işık tarafından hazırlanan Kırgız Türkçesi Sözlüğü’nde de “*çeri: çerik, çerüü*” açıklaması yapılmıştır (1997, s.39).

Çalışmamıza konu olan *çerig*, Yeni Uygur Türkçesinde *çerik* biçiminde görülmektedir ve “asker, savaşçı” anlamı taşımaktadır (Necip, 1995, s. 77).

Çerig sözcüğü, Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü’nde “ordu, asker, çeri” açıklamasıyla karşımıza çıkmakta ve “askeri sevmek, orduya tapmak” anlamına gelen *çerigni tapla*-ifadesinde de görülmektedir (Yunusoğlu, 2012, s. 158).

Azerbaycan Türkçesinde “ordu, asker” anlamıyla *çeri* biçiminde görülmektedir (Altaylı, 1994, s. 200).

Karaçay-Malkar Türkçesinde *çerig* sözcüğünün yakın ses özellikleriyle farklı anlamlara sahip olduğu dikkat çekmektedir. “Ordu, asker” anlamında *çerig*, “ordu, askerî güç” anlamında *çeriv*, “gönüllü asker” anlamında *çeriv asker*, “düşman ordusu, can düşmanı” anlamında *kan çeriv* sözcükleri kullanılmaktadır (Tavkul, 2000, s. 172).

Çerig sözcüğü, Karay Türkçesinde “savaş, asker” anlamıyla *çeriv* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Çulha, 2006, s. 57).

Kumuk Türkçesinde *çeriv* biçiminde görülen *çerig* sözcüğü, “ordu” anlamını taşımaktadır (Pekacar, 2011, s. 101).

Tarama Sözlüğü’ne baktığımızda, “asker, savaş” anlamına gelen ve bazen *çerü* biçiminde kullanılmış olan *çeri* sözcüğüyle karşılaşmaktayız. *Çeri* sözcüğü, ayrıca şu kullanımlarda görülmektedir:

Çeribaşı [begi]: Komutan, serdar.

Çeri ardı: Artçı.

- Çeri başla-*: Askerin kumandasını ele al-.
Çeri bindür-: Asker yolla-.
Çeri çek-: Asker sevk et-, asker getir-.
Çeri dir-: Asker topla-.
Çeri dart- [tart-]: Asker çek-, asker toplayıp götür-.
Çeri düz-: Asker sağla-, düzenle-.
Çerinüñ yüzün döndür-: Askeri bozguna uğrat-.
Çeri öñi: Askerin önde gidenleri.
Çeri sal-: Asker gönder-.
Çeri sın- [sınık-]: Askerin bozguna uğraması.
Çeri siirici: Asker gönderme işlerine bakan kişi.
Çeri yasa-: Asker düzenle-.
Çeri yaragı: Silah, cephanе.
Çeri bagla-: Askeri durdur-.
Çerici: Askeri bulunan, yanında askeri toplamış olan.
Çerilen-: Asker edin- (1965, s. 861-869).

Türkiye Türkçesinde *çeri* biçimini almış olan sözcük, *Yeniçeri* birleşik adında görülmektedir. Sözcük, her ne kadar tek başına seyrek kullanılsa da askerlikle ilgili anlamından uzaklaşmamıştır. Bugün, “asker” kelimesi, bu sözcüğün yerini almıştır.

Yukarıda değinilen veriler, aşağıdaki tabloda görselleştirilmiştir:

Tablo 1: *Çerig* Sözcüğünün Türkçedeki Görünümleri

Eski Türkçe	<i>Çerig</i>
Karahanlı Türkçesi	<i>Çerig</i>
Kıpçak Türkçesi	<i>Çeri</i>
Memluk Kıpçakçası	<i>Çeri, Çerik Çéryri, Çéri</i>
Çağatay Türkçesi	<i>Çérik</i>
Kırgız Türkçesi	<i>Çerüü</i>
Yeni Uygur Türkçesi	<i>Çérik</i>
Azeri Türkçesi	<i>Çeri</i>
Karaçay-Malkar Türkçesi	<i>Çerig, Çeriv</i>
Karay Türkçesi	<i>Çeriv</i>
Kumuk Türkçesi	<i>Çeriw</i>
Türkiye Türkçesi	<i>Çeri</i>

Çerig Sözcüğünün Diğer Dillerdeki Görünümleri

Tarihsel verilere dayanarak rahatlıkla söylenebilir ki Türklerin yolu, çok sayıda kültürle tarihin bir yerinde kesişmiştir. Doğal olarak, Türk dili de bu süreçte birçok dile etkileşime girmiştir. Geniş bir coğrafi alanda yaşanan ilişkilere göre çeşitli dillerden sözcükler alıntılındığı gibi kimi dillere de Türkçe sözcüklerin geçtiği bilinmektedir. Bu sözcüğün geçtiği diller ve bu dillerdeki görünümleri aşağıdaki gibidir:

Far. *Çerik* “yedek ordu, artçı asker, milis, seferberlik ordusu, genel ordu, silahlı birlik”; *çerikçi* “asker.”

Rus. *Şerénga* “yığın, bölük, topluluk, takım, müfreze, ordu.”

Mac. *Sereg* “küme, yığın, ordu, birlik, takım”; *cseribasa* “grup lideri, birlik başkanı.”

Çek. *Şarak* “çeri, topluluk, ordu.”

Bul. *Çeribaşıya* “ordu komutanı.”

Arn. *Çeribash, qeribash, ciribash*, “çevrenin yaşlısı, aksakal”; *çiribash* “çeribaşı.”

Yun. *Çiribaşis* “dernek başkanı, ekip başkanı.”

Rom. *Ciribàs* “çeribaşı.” (Karaağaç, 2008, s. 191-192).

Çerig, “savaşçı, asker, ordu, askerî güç, askerler” anlamıyla ve *çerig*, *çirig* biçimiyle Türkçeden Moğolcaya da geçmiştir. Moğolcada bu sözcüğün içinde geçtiği çok sayıda sözcük olduğu görülmektedir: *çerigle-*: askerî güç kullan-, ordu sefer et-; *çeriglel-*: seferberlik, asker çıkarma; *çerigsi-*: askerleştirmiş ol-, askerleş-; *çerigsil-*: askerleştirme; *çerigtey-*: askerî birlikleri veya ordusu olan; *çerigci-*: askerleş-, ordulaş-; *çerigcigül-*: askerleştire-; *çerigcigülülge-*: askerleştireme; *çerigcilt-*: askerleştireme (Lessing, 2003, s. 278-279).

Yukarıda değinilen veriler, bir tabloyla şu şekilde görselleştirebilir:

Tablo 2: *Çerig* Sözcüğünün Diğer Dillerdeki Görünümleri

Arnavutça	<i>Çeribash, Qeribash, Ciribash</i>
Bulgarca	<i>Çeribaşıya</i>
Çekçe	<i>Şarak</i>
Farsça	<i>Çerik</i>
Macarca	<i>Sereg</i>
Moğolca	<i>Çerig, Çirig</i>
Romence	<i>Ciribàs</i>
Rusça	<i>Şerénga</i>
Yunanca	<i>Çiribaşis</i>

Tartışma ve Sonuç

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi, *çerig* sözcüğü farklı biçimlerle ve anlamlarla eski Türk yazıtlarından günümüze kadar gelmiştir. Bugün, “asker, leşker, ordu, koşun/goşun” sözcükleri, bu sözcüğün yerini almıştır.

1965’te yayımlanan Tarama Sözlüğü’nde *çeri* için 18 farklı kullanımın olması, bu sözcüğün bir dönem ne kadar sık kullanıldığı hakkında bize fikir vermektedir. Bu sözcüğün, anılan sözlüğün yayımlandığı dönemde, günümüzdekinden daha sık kullanıldığını söyleyebiliriz. Söz konusu çalışmada verilen ifadelerin çoğunun bugün kullanımdan düşmüş olması hatta bu sözcüğün tek başına kullanılmaması da bu düşünceyi desteklemektedir.

Türkiye Türkçesine bakıldığında, *çeri* biçimini almış olan sözcüğün *Yeniçeri* birleşik adında geçtiğini görülmektedir. Sözcük, her ne kadar tek başına seyrek kullanılsa da askerlikle ilgili anlamından uzaklaşmamıştır.

İncelediğimiz *çerig* sözcüğünün kullanımıyla ilgili dikkat çeken noktalardan biri, Karaçay-Malkar Türkçesindeki kullanımıyla ilgilidir. Bu kullanımı ilginç kılan durum, *çeriv asker* “gönüllü

asker” ifadesinde görülmektedir (Tavkul, 2000, s. 172). *Çeriv* sözcüğü tek başınayken “ordu, askerî güç” anlamına gelirken eş anlamlısı olan *asker* ile birlikte kullanıldığında anlamsal bir değişim geçirmektedir. Aynı anlama gelen iki sözcüğün ikileme benzeri bir kullanımda farklı bir anlam kazandığı görülmektedir. Çoğu lehçede birbirinin açıklaması olan bu iki sözcüğün bu biçimdeki kullanımı dikkat çekicidir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te çerig için “savaş düzenindeki saf, sıra” ve “Oğuzcada her şeyin karşı tarafı ve her şeyin zamanı” tanımları verilmiştir (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2014, s. 167). Kâşgarlı Mahmud, *çerig* için “Savaşan iki tarafa verilen addır. Çünkü onlar, karşı karşıyadırlar” (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2014, s.141) demektedir. Örneklerde *sü* ve *çerig* sözcüklerinin yan yana kullanıldıkları görülmektedir. Bu durumun, söz konusu iki sözcüğün zamanla birbirlerinin yerine kullanılmasına zemin hazırladığı düşünülebilir. *Çerig* sözcüğünün “karşılıklı saf” anlamından “asker” ve zaman içinde daha da genişleyerek “ordu” anlamını kazanmasında bu kullanım etkili olmuş olmalıdır. “Karşılıklı saf, sıra” anlamından “asker, ordu” gibi geniş anlamlara karşılık olmaya başlayan *çerig* sözcüğü için bir *metonimi* durumundan bahsedilebilir; çünkü “metonimi mecazın bir çeşidi olarak iki kavram ya da kavramlar grubunun birbirinin yerine temsil edildiği durumlarda kullanılır. Metonimide iki yapı arasında değiştirim söz konusudur... Metonimi ‘bir kavramın ilgili veya bağlantılı olduğu başka bir kavram vasıtasıyla anlatılması’ şeklinde tanımlanabilir” (Kök, 2010, s. 1195). Bu tanımdan hareketle *çerig* sözcüğünde anlam genişlemesine bağlı olarak bir *metonimi* görülmektedir. Aksan’a göre, anlam genişlemesinden bahsedebilmek için, bir göstergenin, başlangıçta bir nesnenin, bir varlığın, bir eylemin bir bölümünü ya da türünü anlatırken zamanla onların bütünü anlatır duruma gelmiş olması gerekir ki bu durumun incelediğimiz sözcük için de geçerli olduğu görülmüştür. (1999, s. 90-91). “Metoniminin de metafor gibi çok anlamlılığın meydana gelmesine yol açtığı bir gerçektir. Metonimi, söz varlığını geliştiren, genişleten bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır” (Erdem, 2004, s. 56) ve bu durum makalemizin konusu olan *çerig'te* de görülmektedir.

Çerig sözcüğünün bir başka boyutu ise kültürel etkileşimle başka dillere de geçmesi ve varlığını farklı biçimlerde devam ettirmesidir. “Savaşçı, asker, ordu, askerî güç, askerler” gibi anlamlar içeren *çeri* sözcüğü, Türkçeden başka dillere de geçmiştir. Makalemize konu olan *çerig* sözcüğü, bir verinti sözcük örneği olarak Arnavutça, Bulgarca, Çekçe, Farsça, Macarca, Moğolca, Romence, Rusça ve Yunancada tespit edilmiştir.

Türk kavram dünyasında önemli bir yeri olduğu bilinen askerlik ile ilgili olan *çerig* sözcüğü, eski dönemlerden beri ufak morfolojik değişimlerle ve anlam dönüşümleriyle günümüze kadar gelmiştir ve Türkiye Türkçesinde *Yeniçeri* sözcüğünde yaşamaya devam etmektedir. Bu sözcüğün tarihsel süreci incelendiğinde, diğer kültürlerle etkileşim sonucunda Türkçenin verinti sözcükleri arasında yer aldığı ve geçirdiği anlamsal değişimlerine bakılarak onun bir metonimi örneği olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Akkoyunlu, Z., Ercilasun, A. B. (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksu N., Işık, A. (1997). *Türkiye Türkçösü-Kırgız Türkçösü sözdüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Altaylı, S. (1994), *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü 1*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

- Arat, R. R. (1947), *Kutadgu Bilig (Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M., Güner, G. (2015), *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arpacı, M. (2015), II. Gazi Giray Han'ın (Bin Devlet Giray Han) Leh Kralı III. Zigmunt'a yazdığı şubat 1592 tarihli bitig. *Karadeniz Araştırmaları*, 46, 99-117.
- Atalay, B. (1970) *Abuşka lûgatı veya Çağatay sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Berber, O. (2010). Muhâkemetü'l-Lügateyn'deki Türk ordu teşkilatına ait terimlerin karşılaştırmalı incelemesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 893.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân, Kitâb al-idrâk li-lisân al atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford.
- Çetin, N. (2018). Türk töresinde askerliğin yeri ve Türkiye'de askerliğe bakış açısında meydana gelen değişimler. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 161-175.
- Çulha, T. (2006). *Karaycanın kısa sözvarlığı Karayca-Türkçe kısa sözlük*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Demiray, K. (1994). *Temel Türkçe sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Dil Derneği (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Doerfer, G. (1967). *Türkische und Mongolische elemente im Neupersischen III*. Wiesbaden.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdem, M. (2004). Mağrupi'nin şiirlerinde metonimi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 1(1), 56.
- Erdi, S., Yurtsever, S. T. (1999). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâtî't-Türk (çeviri-uyarlama-düzenleme)*. Ankara: Kabcacı Yayınevi.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara.
- Gabain, A. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü A-N*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güney, A. (2002). *Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı* (Tez No. 116890) [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kaçalin, M. S. (2011). *Niyâzî, Nevâyî'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar, el-lugatu'n-Nevâ'iyye ve'l-istişhadatu'l-Cagata'iyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, F. (2011). *Zebân-ı Türki (Kélür-nâme)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe verintiler sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaatlı, R., Toparlı R., Vural, H. (2003). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kök, A. (2010). XI. yüzyılda Türk dünyasında haberleşme metonimileri, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1), 1195.
- Lessing, F. D. (2003). Moğolca-Türkçe sözlük 1 A-N (Çev.: G. Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2003). Şeyh Süleyman Efendi *Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmani*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları-13.
- Ölmez, M. (2013). *Orhon-Uygur dönemi Moğolistan'daki eski Türk yazıtları*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Ölmez, Z. (2020). Ebulgazi Bahadır Han *Şecere-yi Terākime*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2008). *Türkçe sözlük*. İstanbul: Can Yayınları.
- Sarıca, B. (2008). Kutadgu Bilig'de komutan ve ordunun nitelikleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, 87-105.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının köşesi*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2016-2019). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tovan, M. B. (2004). *Yeni Türkçe lügat* (Haz.: A. Hayber). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1965). *Tarama Sözlüğü II C-D*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesinin sözlüğü*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Yudahin, K. K. (1945). *Kırgız sözlüğü cilt 1 (A-J)* (Çev. A. Taymaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yunusoğlu, M. K. (2012). *Uygurca-Çince İdikut sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

It is a well-known fact that there are prevailing concepts in the culture of every nation. When the building blocks of Turkish culture are examined, we see that one of the principles encountered is military service. Military service is an element that feeds on Turkish culture and at the same time feeds on this culture.

Especially in the cultural life of the ancient Turks, the military structure was very important. Because the Turks were at the top of the societies with systematic military and

army order. In direct relation to this, many concepts related to the military were included in the language. The place of military service in the Turkish tradition, which forms the basis of popular law in Turkish culture, is great. One of the most well-known features of the Turkish nation is that it brings the military to the forefront. The harsh conditions of steppe life have been effective in the emergence of military service. Military service, which has increased in importance due to the protection of security, has also been accepted as a "debt to be paid." The reflection of this understanding goes back to the phrase "every Turkish is born as a soldier", which is still used today. Concepts such as warlike, valour and military service are at the beginning of the concepts that have been glorified in the Turkish culture and therefore in the conceptual world of the Turks.

In our study, various information about the historical adventure of the word *çerig*, which is one of the forms of expression of military service, which is the basic element of Turkish culture, has been given and some determinations have been made about this word. In this way, the place of the word *çerig* in Turkish cultural history has been clarified.

Methodology

Our article is about the word *çerig*, which is one of the words that expresses the concept of military service in the Turkish language. In our study, firstly, information about the place and importance of military service in Turkish culture is given. The basic data about this subject, which has been researched a lot, has been shared. After this information, opinions about the definition and origin of the word *çerig* are given.

In the definition of the word, it has been seen that a unity can be mentioned in general. The word is generally described in the sources as "soldiers, army." From an etymological point of view, it is noteworthy that there is no definite consensus on the origin of the word. It is noteworthy that there are opinions that the word *çerig* is of Turkish origin, as well as that the word is taken from Sanskrit and Sogd languages, passed through Hindi or is associated with Korean. After these steps, the historical adventure of the word *çerig* is mentioned in our article. This process has been covered in two sub-headings in order to examine the issue more systematically. In these headings, information is given about the appearance of the word in Turkish and other languages. The morphological and semantic changes in the word subject to the article have been touched upon. In the course of this study, dictionaries on related languages were taken as a basis. If the word has gained more than one meaning, every meaning it has gained is also included in our work. In this way, it has contributed to the making of holistic determinations related to the word. One of the most important data showing the interactions of languages has been shown to be the word *çerig*. The present situation is visualized with two tables related to the issues. These tables contain the corresponding languages in which the word *çerig* is used and its appearance in those languages. With this method, the data obtained during the study was visualized and the ground for easier comparison between the data was prepared.

The features that caught attention during the study are also discussed in the conclusion section. One of the features mentioned is that it is an example of the metonym of the word *çerig*. The meaning changes that the word has undergone in the historical process have been evaluated and the features that require it to be evaluated as an example of metonymia have been underlined.

Result and Discussion

In our study, various dimensions of the word *çerig*, which has an important place in Turkish military terminology, have been made visible. It has been seen that the use of the word

that is the subject of our article has decreased over time, but still does not move away from the basic military meaning. When we look at Turkish, it is seen that the word that has taken the form of *ceri* is mentioned in the name of *Yeniçeri*. Although the word is rarely used alone, it does not diverge from its military-related meaning. Today, the words “*asker, leşker, ordu, koşun/goşun*” took the place of that word. In *Karakhanlı Turkish*, the words *sü* and *çerig* are used side by side. It may be thought that this situation prepares the ground for the use of the two words interchangeably over time. This way was effective in expanding the meaning of the word “soldier” and gaining the meaning of “army” over time. Due to this expansion of meaning, the word *çerig* is an example of a metonymy of the Turkic language. One of the points that draws attention to the use of the word *çerig* that we have examined is related to its use in *Karacay-Malkar Turkish*. What makes this use interesting is the expression *çerigv* soldier “volunteer soldier.” When the word *ceriv* stands alone, it means “army, military force”, and when it is used in conjunction with the synonym soldier, it undergoes a semantic change. Two words with the same meaning seem to have a different meaning in a reiterative-like use.

It is seen that the word *cheri*, which contains meanings such as “warrior, soldier, army, military force, soldiers”, has also been transferred from Turkish to other languages. This is the result of cultural interaction. The word *cherig*, which is the subject of our article, has been identified in Albanian, Bulgarian, Czech, Persian, Hungarian, Mongolian, Romanian, Russian and Greek.

The word *çerig*, which is related to military service, which is known to have an important place in the Turkish concept world, has come to the present day with minor morphological changes and meaning transformations since ancient times and continues to live in the *Yeniçeri* word in modern Turkish. When the historical process of this word is examined, it is seen that the Turkish language is among the vertex words and that it is an example of a metonym by looking at the semantic changes it has undergone.

When the explanations and examples given throughout the study were analyzed, it was determined that the word *çerig* came from ancient Turkish inscriptions with different forms and different meanings to the present day.